

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на
докторант Ивана Иванова Николова на тема

Социалната държава в САЩ (1945 – 1953 г.)

Политически и обществени нагласи

В началото на своята рецензия искам да заявя, че дисертационния труд, както и всички останали представени научни разработки на докторантката Ивана Николова отговарят на изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България в частта му за присъждане на научна и образователна степен доктор.

Познавам докторантката още от перода на нейната бакалавърска степен и имах възможността да проследя научното ѝ израстване до днес. Определено мога да заявя, че резултатите и научните публикации, които представя тя през последните години говорят за огромно развитие и превръщането ѝ в учен, историк.

Тя представя на вниманието на уважаемата комисия научен труд с тема **„Социалната държава в САЩ (1945 – 1953 г.) Политически и обществени нагласи.“** Научен ръководител е доц. Гургана Алексиева, но началото на разработката както и на самата докторантура бе поставено от един от най-изявените специалисти по история на Съединените щати проф. Костадин Грозев. Неговата огромна експертиза безспорно е допринесла за финалния резултат. Естествено с това по никакъв начин не подценявам усилията на доц. Алексиева да стимулира работния процес и в крайна сметка да доведат до положителен финал това научно усилие, заедно с Ивана Николова.

Представеният дисертационен труд е в обем от 247 страници. Използвана е голямо количество научна литература както и впечатляващ обем документи. В структурно отношение работата е разделена на Увод, три глави и Заключение. В текста има добавени голям брой диаграми, които допринасят за ясното разбиране на изследваните социални въпроси.

Уводът на дисертационния труд е добре подреден. В него присъстват всички основни елементи, които трябва да има в едно подобно изследване. Предметът на разработката е представен достатъчно ясно и подробно. Фокусът попада върху Справедливия курс на президента Хари Труман. Изключително важно е уточнението, че изследването се занимава с политиката на федералната държава без да засяга в детайли щатските форми на социално подпомагане виж с. 8. Точният фокус на изследването довежда и до напълно конкретен хронологичен обхват – 12 април 1945 г. до 20 януари 1953 г. По този начин основните направления на изследването са много удачно прицелени и подредени. Този факт категорично може да бъде отбелязан като едно от достойнствата на дисертацията особено на фона на много от хуманитарните разработки през последните десет години. В тази най-първа част прави впечатление, че не са подминати проблемите с подпомагането на жените и мястото им в американското общество. Дори днес отпусъкът за майчинство според закона от 1993 г. е едва 12 седмици и то неплатен. Засилването на вниманието върху тази група от обществото би могло да допринесе много за разбирането на днешните настроения отвъд океана и такива феномени като движението „Me too“.

Аргументите, с които се подкрепя актуалността на изследването са добре структурирани. Като пример е посочена кампанията за обща система за здравеопазване на сенатора и кандидат президент Бърни Сандърс през 2019 г. В САЩ в момента това остава един от най-наболелите въпроси. Всъщност липсата на социална ангажираност от страна на държавата е една от основните причини за дълбокото обществено разделение, което виждаме днес. С оглед на посоченото, изводите, които се правят в изследването имат огромно значение за разбирането както на липсата на „социална държава“ в Съединените щати, така и за изхода от евентуалните бъдещи опити за въвеждане на известни елементи на обществено подпомагане в страната.

Целите на изследването са изчерпателно определени и посочени са с с. 8 и 9. Неясно е дали подребата им е по-значение и тежест за осъществяването на разработката. Ако е използван този тип подредба категорично смятам, че оценката на влиянието на политически фактори като кандидат-президентските кампании и влиянието на Макартизма трябва да бъдат изведени на доста по-предни места.

При представянето на методологията категорично има проблем, който бе посочен от д-р Стоянов по време на вътрешното обсъждане, а именно неясното обвързване на анализ и синтез без да се уточнява в какъв аспект и с какъв инструментариум се използват и прилагат те с. 11. Като се изключи това, тази част от увода е добре структурирана и дава сравнително ясна представа за методите на изследване. Би било полезно да се защити по-подробно

нуждата от прилагането на смесен тематично-хронологичен подход за общото разработване на научния труд.

Тезите на дисертацията са изчерпателно развити на две страници – 12 и 13. За съжаление тук отново не е ясно какъв е принципа на подреждане на изложените твърдения. В четвъртата теза отново на края е поставена „идеологическото“ отражение на Студената война върху Справедливия курс и въобще върху социалната политика в САЩ. Изключително меко е представен проблема с разрушаването на левицата в страната – „противопоставянето със Съветския съюз води до трайно отслабване на левицата“ с. 13. Подобно твърдение изглежда странно при условие, че от 1947 г. започва преследването и репресирането на комунисти и лявомислещи либерали, като много от тях дори губят живота си. Крайната дата на този тип политика е трудно да бъде ясно определена и до днес.

По-долу са отбелязани „общовалидни характеристики“ на Съединените щати. Сред тях са липсата на мощно ляво движение и слабото развитие на профсъюзната дейност в страната. Тези твърдения са най-малкото спорни ако не и напълно неверни. Тъй като САЩ, като една от най-бързо развиващите се индустриални икономики в края на XIX век, се превръщат и в държава, която поставя основите на световното работническо движение. Не е случайно, че дати като 1 май и 8 март произлизат от борбата на американските работници. Възникналият през 1905 г. профсъюз International workers of the world е една от най-мощните синдикални организации в света. Тя има огромно отражение върху американската вътрешна политика до началото на 40-те години. В тази посока могат да бъдат добавени още доста примери. Съответно смятам, че е добре към „общовалидните характеристики“ да бъдат добавени известни уточняващи определения свързани с периодизация или поне с обяснение защо към края на 40-те и началото на 50-те години наистина този тип политическо и синдикално влияние в САЩ намаляват драстично.

Към следващият абзац, който се занимава с историографската и документалната основа на изследването нямам сериозни забележки.

Странна изглежда скромността, която докторантката Ивана Николова демонстрира при представянето на приносите на своето изследване. Тя посочва само такива, които са свързани с българската историография. Същевременно в разработката категорично има тези и проблеми, които не са поставяни през последните години дори в американската наука. От тази гледна точка смятам, че дисертацията има приносни елементи, които са на международно ниво дори и само с анализа на последните тенденции в историографията.

Първата глава е разделена на три части и заключение. Като първата от тях е почти напълно теоретична, а другите две са изградени на хронологичен принцип и служат като въвеждащ елемент за същността на разработката.

Точно първата теоретична част има някои доста сериозни недостатъци. В същото време това не значи, че не е постигната нейната основна цел – определяне на обхвата и инструментариума на понятийния апарат на изследването.

Впечатление при нея прави тоталното фокусиране изцяло върху западната теоретична школа, която разглежда социалната държава. Основните учени и изследвания, които е разгледала докторантката са от сферата на социологията и икономиката. Вероятно поради това от теорията напълно отсъства опита и достиженията на социалистическите страни. Факт, който меко казано прави теоретичните основи на изследването несигурни. Не само защото, САЩ се явяват основен конкурент на СССР в тази сфера в периода на управлението на Труман, но и защото през 20-те и 30-те години модела на социалистическата държава служи като основен пример за много от представените автори. Такъв е и случаят с посоченото на с. 28 изследване на Фридрих Хайек - Пътят към робството. Въпреки че в самата книга рядко се споменава Съветска Русия, самият Хайек обяснява, че навсякъде където е споменат термина „социализъм“ става дума за „държавен социализъм“. С това искам да кажа, че като един от основните модели за социална държава австрийският учен разглежда съветския – независимо, че го отрича като негативен. Някой би могъл да определи включването на социалистическия социален модел като отклонение от темата, но той безспорно влияе. Такъв елемент личи дори във Втория закон за правата предложен от Франклин Делано Рузвелт през януари 1944 г. Като по този начин тезите за сериодния идеологически елемент при отказа от социални реформи получава много по-голяма тежест.

Много интересна е темата, която повдига Ивана Николова на с. 32 – за мястото на държавното образование в социалната държава. Тя цитира Рейнуотър и Смиидинг с твърдението, че САЩ са лидери в тази област, но за съжаление не е извела своето мнение по въпроса. От опита, който имам аз не съм склонен да приема тезата на двамата автори.

Малко по-долу в текста е обърнато внимание на друг проблем – географските особености на Съединените щати. На с. 33 е записано – „Слабата гъстота на населението в по-голямата част от страната пък означава, че с изключение на големите градове, повечето жители на страната не страдат от същите остри социални проблеми, които способстват за прохождането на социалните държави в Европа в края на XIX век.“ Тук имаме няколко нива на проблема. На първо място как може да бъде обосновано твърдението, че хората в провинцията нямат същите социални проблеми като тези в градовете? Нуждата от защита при безработица, нуждата от платен отпуск при болест, нуждата от здравеопазване и т.н. е общовалидна

независимо дали човек живее в гората или в някой мегаполис. Вероятно по-малката гъстота на населението пречатства организирането и създаването на силни синдикални организации. От друга страна примерът на последствията от Дъст боул – прашните бури от средата на 30-те години ни показват, че населението в тези райони има силна общностна солидарност и е склонно бързо да се организира в търсене на защита на своите икономически и социални искания когато попада в незасегнатите региони на западното крайбрежие.

На с. 36 се появява тезата за „изключителната социална държава“, която представляват САЩ. Тук не е напълно ясна конотацията, която се влага в този термин. Тъй като в тезите на изследването е записано, че „социалната държава е слабо развита“ с. 12.

Изключително интересни за мен са двете исторически части на първата глава. Втората подчаст се занимава с развитието на проблема до 40-те години на XXв. За съжаление тя е сравнително кратка и не може да обхване по-пълно темата. Впечатление прави отсъствието на въпроса за обхвата на синдикалното движение и влиянието му върху федералната политика. Развита е тезата за социалния капитализъм като за пример е посочен Хенри Форд, който „през 1914 г. започва да заплаща завидните за времето 5 щ.д. на ден“, с. 41. В същото време обаче трябва да имаме предвид, че в заводите на Форд през 1935 г. работниците се хранят по време на обедната почивка направо на земята в халето до поточната линия, тъй като разходката до столовата се смята за загуба на време и концентрация. От тази гледна точка достойнствата на „социалният капитализъм“ според мен са силно преувеличавана концепция. Малко по-долу докторантката прави уговорки точно в този аспект, но не става ясно дали тя възприема тази теория като ключова за структурата на социалните системи в Съединените щати по това време.

Представянето на конкретни аспекти от Новия курс на Франклин Рузвелт е отлично направено. Приложените диаграми много допринасят за онагледяването на обществените процеси в този период.

Много любопитен елемент от съпротивата срещу въвеждането на социалните осигуровки е осветен в цитат от в. „Джаксън дейли нюз“ на с. 48. Като цяло тази част от дисертацията отлично се справя със заложените цели като съдържанието е много добре балансирано. Фокусира се изцяло върху нужните проблеми свързани със социалната политика без да се разлива в ненужни подробности, които само биха разводнили проблематиката.

В текста от 49 до 52 се разработва въпроса за мястото на синдикалното движение при приемането и прокарването на голяма част от социалното законодателство. За съжаление се говори почти единствено за една синдикална организация, а именно АФЛ. В същото време не са посочени причините за сравнително малкия обхват на организираното работническо движение. Не са споменати последствията от първата Червена заплаха, нито използването на

ФБР като репресивен орган срещу левицата или проникването на структурите на мафията в синдикалното движение, което довежда и до сравнително слабата политизация на работническите организации. Едва покровителството на Демократическата партия безспорно довежда до промяна на тази ситуация.

Третата част на първата глава отново е отлично балансирана. Добре са изведени икономическите процеси, които стоят в основата на социалните проблеми в периода на Втората световна война. Отличен анализ на мястото на профсъюзите в САЩ може да се види на с. 64 където е представена личността на Джон Луис и провеждането на една от малкото стачки във военновременния период. Напълно съм съгласен с твърдението, че този етап на правителствената политика се отразява изключително зле върху работническото движение, което губи популярността си сред обществото.

Тази част от разработката е много добре илюстрирана с диаграми, които очертават икономическите тенденции. За мен изключителен интерес представлява темата за промяната на данъчното облагане разработвана от с. 74 до 77. Там ясно личи ръстът на данъчната тежест върху физическите лица, както и драстичното увеличаване на облагането върху свръхбогатството. Важно е да се посочи каква е основната цел, която преследва администрацията – реално преразпределение на средствата в държавата или по-скоро използването на акумулираните ресурси за подпомагане на военните усилия.

ЗаклЮчението на първа глава отново показва възможностите на Ивана Николова за правене на исторически анализ. Много балансирано тя представя отделните изводи от изследвания период като се фокусира най-вече върху темата за Новия курс. Ключова е оценката ѝ, че управлението на Франклин Делано Рузвелт създава възможността за изграждане на социална държава в САЩ – с. 83. По-рано обаче тя заявява, че примерът на Европа вече не е така привлекателен, защото големият печеливш от войната се оказват точно американците.

Втората глава на дисертацията е същността на изследването. Тя отново е разделена на три подчасти и заключение като се фокусира повече върху началния етап от управлението на Хари Труман.

Първата подчаст отразява идването на власт на вицепрезидента и постепенното му налагане както в средите на самата партия, така и като част от администрацията на Рузвелт. Може би известен недостатък е липсата на достатъчно дълбоко разработване на въпроса за отношенията между двамата. Те са споменати само в едно изречение на с. 87. В същото време в изследването на проф. Грозев този въпрос е сравнително добре представен. Според мен това е ключова тема, за да се определят причините за липса или наличие на приемственост

между двете администрации. Съответно отражение има и върху елементите на социалната политика на двамата президенти.

Освен това заложената теза за огромният напредък на САЩ като резултат от Втората световна война виж с. 84 – 85, от доста години вече не е приемана безкритично. Оценки на проблемите има в изследванията на Хауърд Зин и други автори от школата на ревизионистите.

Тази подчаст изглежда насочена повече към икономическите процеси отколкото към социалните. Въпреки че е подробно разгледан закона за заетостта от 1946 г. с. 92-94, категорично много повече е обърнато внимание на реконверсията – преминаването от военна към мирновременна икономика. От друга страна тук са представени и основните елементи засягащи социалните права на обществото, с което Ивана Николова спазва рамките на изследването, които е заложила.

Втората част на втората глава е посветена на политическото противопоставяне в Демократическата партия. Това е един от най-интересните моменти през втората половина на 40-те години във вътрешната и отчасти обвързан с външната политика на САЩ. Сблъсъкът между Уолс и Труман довежда безспорно не само до сериозна нестабилност сред демократите, но и вероятно до процеса на втората Червена заплаха и свиването на голяма част от социалните програми поради възприемането им като прекалено социалистически.

Разколът между двамата е представен добре с използването на широка документална база виж с. 105 – 106. При оценката на неуспехите на Прогресивната партия на изборите от 1948 г. са използвани вече наложените в историографията трактовки, които хвърлят вината изцяло върху Хенри Уолс, без да се взема предвид нарочно раздуханата истерия, която започва още през 1947 г. с делата срещу „Десетимата от Холивуд“. Много ценен елемент от тази част е рядко срещаното осветяване на позицията на афроамериканските организации за граждански права в този период – с. 109. Тази гледна точка дава определено много по-голяма широта на представяната картина на обществото.

Третата част на втората глава се занимава изцяло със Справедливия курс, който реално е социалната програма на президента Труман и е централната тема във фокуса на изследването. Бих казал, че това е една от най-приносните части на дисертацията, защото в много малко изследвания на политиката на тази администрация се обръща внимание на тези аспекти. Началото на параграфа отразява т.нар. план Бренан, който се опитва да подобри ситуацията в американското селско стопанство. Тук би могъл да бъде вплетен още един елемент свързан с някои от настоящите проблеми на американската икономика, а именно участието на латино емиграцията в този сектор. През 1943 г. по двустранна спогодба Мексико изпраща 300 хил. селскостопански работници, които са и първата подобна вълна от работна

сила идваща от юг. Техните социални проблеми и незавидна съдба ще се развият през следващите десетилетия, за да стигнат пика на борбата за правата на „чиканос“ през 60-те години.

В същото време трябва категорично да заявя, че подобно отклонение не е изключително належащо, защото докторантката се е справила изключително добре с представянето на плана Бренан.

Много интересна е и частта свързана с опитите за засилено участие на държавата в жилищното строителство за справяне с кризата с настаняването.

Във финалната част от главата е разгледано и влиянието на Студената война. Тук за съжаление има някои твърдения, които могат да бъдат оспорени. На с. 130-131 е написано, че в този период САЩ съкращават армията и броя на конвенционалните си оръжия, докато СССР ги увеличава, което не отговаря на статистическите данни, които имаме от съветска страна.

Същевременно представянето на политическите промени предизвикани от нарастващото напрежение и началото на Корейската война е отлично. Добре е очертано и заменянето на „Справедливия курс“ и зачатъците на „социална държава“ с „държавата на националната сигурност“ виж с. 133. Представянето на икономическите теории на Леон Кейсерлинг и др. осветяват този аспект на социалния спор. Идеята за ръстежа като средство за избягване на депресии е предлагана и до днес. За съжаление следващите десет страници са посветени по-скоро на Корейската война и други политически проблеми, които категорично не са част от социалната тематика на разработката.

Заключението на тази основна глава за съжаление не е добре баласирано. Въпреки солидния си обем в сравнение с другите с. 147 – 153, то основно отразява политическия образ на президента Труман. На Справедливия курс и социалната политика е посветена едва около половин страница в края на параграфа – с. 152-153.

Третата глава от разработката е най-интригуваща поне за мен, защото се заема с изключително трудния въпрос за борбата с левицата в САЩ и отражението на тези процеси върху политическото и социалното развитие. Като цяло този абзац е добре разработен и показва отлично познаване на фактологията и историографията от страна на докторантката. Все пак има отделни проблеми, които биха могли да бъдат изчистени. На с. 157 се сблъскваме с генерализиране по повод народопсихологията на американците – „По принцип американците изпитват непоносимост, както към революционни доктрини, така и към силно регулаторни държави, така че лошите чувства към комунизма не са учудващи.“ Като вземе предвид, че САЩ се появяват в резултат на революция, а Първата червена заплаха през 1919 е

предизвикана от надиганията и обявените съветски правителства в Сиатъл и други по-малки населени места, смятам, че тезата за анти-революционността отпада. Още повече ако погледнем последвалия исторически период, когато студентските и младежките движения са силно повлияни от революционни концепции. В същото време тезата за противопоставянето на държавния контрол се опровергава с факта, че още от създаването на държавата в първата политическа система имаме партията на федералистите, която се бори към по-силен и дълбок държавен контрол.

Този кратък цитат е практически единствения момент, който заслужава критика в иначе отлично написаната първа част на трета глава. Тя е последвана от фрагмент, който се занимава с мястото на синдикалните организации. Тук основната тема е сблъсъкът между синдикати и работодатели, който настъпва след края на Втората световна война. Отделено е специално внимание на закона Тафт-Хартли с. 185. Посочени са и редица любопитни моменти свързани с борбата срещу левите и комунистическите работнически организации, включително и използването на членове на Ку-Клукс-Клан.

Отлично е отразен елемента на ерозия на доверието към синдикалните функционери, които „добиват образа на лоби, което се бори единствено за своите интереси, а не за обществените“, с. 190.

Последният параграф на третата глава се занимава с лобистите или „групите със специални интереси“, както са наречени в изследването. На базата на тази част се демонстрира торпилирането на концепцията за общодостъпно здравеопазване в САЩ. Изключително добре е отразено създаването на „наратив с послание, че здравеопазването е привилегия, а не право“ с. 211. Според моите разбирания това е една от най-стойностните и приносни части на изследването, която допринася изключително много за завършения му характер и разкрива функционирането на някои от системите в американската обществена и административна система, които остават доста неясни за европейците и в момента.

Заключението на дисертационния труд напълно отразява всичките негови преимущества. Тук ясно личат възможностите на докторанта за анализ и осъзнаване и обработване на натрупания емпиричен извор и историографски материал. Моето лично разбиране за причините за Студената война и началото на Макартизма е различно от това на Ивана Николова, но тя категорично успява да защити и подплати с аргументи своите позиции. В крайна сметка нейната разработка се оказва едно от най-стойностните и качествени научни изследвания, които се появяват в докторската програма по Нова и съвременна история.

Независимо от критиките, оценката ми за дисертацията е категорично положителна и след известна преработка би било добре тя да бъде публикувана, защото ще допринесе много за българската и световната американистика.

С всичките си останали публикации, участия в научни конференции и други научни дейности Ивана Николова демонстрира успешното си развитие като историк.

Въз основа на всичко казано до тук предлагам Ивана Николова да получи образователната и научна степен „доктор“ по направление 2.2 История и археология.

15. 12. 2021

София

доц. д-р Александър Сивилев

